

Hukuk

İSLÂM DEVLETİNDE AZINLIK HUKUKU

A. Rıza TEMEL
Turgutlu Vaizi

- I -

UMUMİ DURUM :

ISLÂMÎ devlette azınlıkların veya dinî bir tabirle zimmîlerin hukukî durumunu ele almadan önce (İslâmî devlet)in mahiyeti üzerinde kısaca durmamız gerekmektedir.

Klâsik İslâm müelliflerine göre devlet: ilâhî vahye mazhar olan Resûller ve Peygamberler zinciri vasıtasıyla ilâhî otoritenin yeryüzündeki vekâleti demektir (1). Kur'ân-ı Kerim ve Hadis-i Şeriflerde Allahın; dünya ve ahirette yegâne Sultan olduğu fakat yeryüzünde kendi iradesine uygun olarak idare etmesi şartıyla otoritesini insana emanet ettiği, iktidarın yalnız onun hükmüne uygun olarak kullanılacağı açıkça belirtilmiştir. *Daha açık bir ifade ile devlet; Allah iradesinin Kur'ân-ı Kerimde belirtildiği şekilde insan eliyle yeryüzünde gerçekleştirilmesi yani Hak hakimiyetinin tesis edilmesidir. «Şüphesiz ki yeryüzü Allahındır. Ona, kullarından kimi dilerse mirasçı yapar.»* (2)

Bu izahlardan anlaşılacağı üzere İslâm devleti ırk ve sınıf hakimiyetine dayanmayıp ideolojik bir temele oturmuştur. Bu ideoloji ise, Hak hakimiyetinin bütün dünyaya şamil kılınması ve insanlığın beşerî ihtirasların oyuncağı olmaktan kurtarılıp ilâhî adalet esaslarına göre idare edilmesidir. Devlet idaresinin bu gayeye paralel olarak yürüyebilmesi için devlette hâkim unsurun ilâhî iradeye bağlanmış Müslüman kişiler olmasını zarurî kılmaktadır. Bu anlayış, devlet idaresinde Müslim ve gayri müslim olmak üzere iki unsur ortaya çıkarmaktadır. İşte azınlık veya zimmî olarak

mütalaa ettiğimiz kimseler İslâmî idarede yaşamış olmakla beraber İslâm ideolojisine bağlanmamış kimselerdir. Milliyeti, soyu, mevkii, rengi, ve şekli ne olursa olsun İslâm itikadına bağlanmamış olan kimseler Peygamber ailesinden bile olsalar — hertürlü beşerî haklara sahip olmakla beraber — İslâm toplumunun dışında mütalaa olunmakta, Hak ve vazife yönünden bazı sahalarda ayrı statüye tabi tutulmaktadırlar. Hz. Nûh'un, tufanda boğulan oğlunun helâkine üzümlü «*Yâ-rabbî, elbette oğlum benim ailemdendir.*» demesi üzerine Allah-ü teâlâ «*Ey Nûh, o senin aileden değildir. Çünkü o hayırsız bir iş sahibidir (yani kâfirdir.)*» (3) buyurmuştu. Nûh'un öz oğlu için Allah'ın (o senin ehli aileden değildir) buyurması İslâm nazarında Müslümanların ayrı birmillet, gayrimüslimlerin de ayrı bir millet olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Bütün bunlara rağmen İslâmiyet gayrimüslimlere diğer din ve rejimlerden daha müsamahalı davranmış, fitne ve fesat çıkarmadıkları ve anlaşmalara sadık kaldıkları müddetçe onlara her türlü medenî hakları tanımış, devletin kilit noktaları hariç bütün idarî kademelerde vazife ve salâhiyetler vermiştir. Halbuki diğer devletlerde bu türlü azınlıklar ya toptan imha cihetine gidilmiş veya göçe zorlanmış yahut da devamlı olarak esaret altında tutulma yoluna gidilmiştir. Bilhassa günümüzde birçok Komünist ülkelerde bu azınlıklar çeşitli metotlarla milliyetlerinden uzaklaştırılmaya ve zorla komünistleştirilmeye çalışılmaktadır.

İslâm'a göre bütün insanlar bu dünyada ızdırıp çekmede müsavirdirler. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) «*bizim lehimize olan onların da lehine, bizim aleyhimize olan onların da aleyhinedir*» buyurmuşlardır (4). Hiçbir müslüman diğer taraf gayrimüslimdir diye hak ve adaletin hilâfına hareket edemez, onlarla yaptığı anlaşmayı bozamaz. «*Kim muahede ehline zulmeder, hakkını tam vermez veya takatının üstünde yük yükler, yahutta gönül rızası olmadan bir şeyini alırsa kıyamet gününde onun davacısı ben olacağım.*» (5) Bu hadis-i şerif gayrimüslimler için hayatın her sahasında şamil umumî bir teminat mahiyetindedir. «*Olabilir ki, siz bir milletle savasır ve onlara galip gelirsiniz. Onlar da mallarını ve canlarını belli bir vergi vermek (başka bir rivayette, muahede yapmak) suretiyle sizden korumak isterlerse tesbit edilen meblâğdan fazlasını almayın. Muhakkak ki bu fazlalık sizin için caiz olmaz.*» (6)

Kitabu'l-Haraçta, Yahya İbn-i Adem'den naklen, Hz. Ömer'in eceli iyice yaklaşır ölüm döşeginde uzanırken (İranlı Firûz tarafından namaz kıldırırken hançerlendikten sonra) şu vasiyette bulunduğu zikrediliyor: «*Benden sonraki Halîfeye; Zimmîler hakkında iyi davranmasını, aralarındaki anlaşmaya sadık kalmasını, onları arkadan vurmamasını ve güçlerinin üstünde yük yüklememesini tavsiye ederim.*» (7)

Çeşitli yollarla gerçekleştirilen fetihler neticesinde imza-

lanmış olan anlaşmalar Zimmilere karşı ne derece insanî davranıldığını açıkça göstermektedir. Taberî'nin de nakletmiş olduğu, Hz. Ömer'in Kudüs başpapazının elçileriyle birlikte imza ederek verdiği Emanın bazı kısımları aynen şöyledir: «*Esirgeyen bağışlayan Allahın adıyla. Bu; Mü'minlerin emiri Ömer'in, Kudüs halkına verdiği Emanıdır. Mü'minlerin Emiri onların —hastaları, sağlamları ve diğer halkıyla birlikte— canlarının mallarını, kileselerini ve saliplerini teminat altına alır. Kileseleri mesken yapılmıyacak ve yıkılmıyacak, kilise ve diğer ibadethanelerinden, mallarından; saliplerinden hiçbir şeye dokunulmıyacak. Dinleri hususunda zorlama yapılmıyacağı gibi hiç kimseye de zarar verilmeyecek... Bu bölgeden olup da burada kalmak isteyenler kahr. Cizye yönünden aynen Kudüs halkının şartlarına tabi olur. Rumlarla gitmek isteyen gider, istemeyen de ailesinin yanına döner. Hasat mevsimi gelmedikçe onlardan hiçbir şey alınmaz. Üzerlerine farz olan cizyeyi verdikleri müddetçe, Allah'ın ahdi Resûlünün, Halifelerinin ve bütün Mü'minlerin zimmeti üzere bu ahitnamedeki şartlara riayet etmek borcumdur.*» sonra Hz. Ömer Mührüyle ahitnameyi mühürledi ve Halit İbn-i Velid, Amr-İbn'ül Âs, Abd-ürrahman İbni Avf ve Muaviye İbni Süfyan da şahitlik yaptı. (8)

Hz. Ömer'in Süriyelilerle yaptığı anlaşma daha entere-san hükümler ihtiva etmektedir. Sarık, ayakkabı ve saç modeli yönünden kıyafet itibariyle Müslümanlara benzetilmeme, çocuklarına zorla Kur'an öğretimi yaptırmama gibi hükümler, galip durumda oldukları halde mağlup milletlere karşı İslâmın barışseverliğini ve insan hürriyetine karşı duyduğu derin saygıyı en güzel şekilde izhar eder. (9)

Gerek Hz. Peygamberin ve gerek se Halifelerin, Zimmî-lerin şikâyetlerini ciddiye aldıkları ve uğradıkları haksızlıkları kaldırmak için son derece titiz davrandıkları tarihen sabittir.

Urbâd bin Sariye şöyle anlatıyor: «*Bir gün Allah Resûlü ile Hayber kalesine vardık. Bir hayli müslüman da vardı. O zamanlar Hayber'in reisi inatçı ve kendini beğenmiş bir adamdı. Peygambere geldi ve —Ya Muhammed! sizin dininizde hayvanlarımızı boğazlamak, meyvelerimizi haksız yere yemek ve kadınlarımızı dövmek var mıdır? Bunun üzerine Allah Resûlü iyice sinirlendi ve Abdurrahman İbni Avfa, atına binip insanları çağırmasını söyledi. Müslümanlar toplanınca birlikte namaz kıldılar ve Hz. Peygamber namazdan sonra şöyle bir hitabede bulundu: «Sizden biriniz koltuğuna yaslanıp da Allah'ın, ancak Kur'an'da bildirdiklerini yasak sayıp başka her şeyin helâl olduğunu mu zanneder? Gözünüzü açın ben Kur'an'dakiler kadar hatta daha da fazla şeyler hakkında emir, nehy ve tavsiyelerde bulundum. (sakın bunları unutmayın) Allah sizin üzerlerine düşen haraç vesaireyi verdikçe izinsiz olarak ehli Kitabın evlerine girmenize, kadınlarını döğüp meyvelerini haksız yere yemenize kat'iyen müsaade etmedi.» (10)*

Hz. Peygamber sağlığında bizzat Necran Hıristiyanlarına; can, mal ve din emniyeti sağlayan, inançlarına göre ibadetlerini yapmakta tam hürriyet veren, hiçbir Başpapas, Rahip ve Keşişin vazifesinden uzaklaştırılmıyacağını, Azizlerin resminin, Salibin tahrip edilmeyeceğini, Aş'ar vergisi askerden alınmıyacağını temin eden bir hürriyet fermanı verdi. (11)

AZINLIKLARIN GENEL HAKLARI :

Ashında azınlıklar üç gruba ayrılır;

1 — *Harp yoluyla Zimmî olanlar* : Harpte mağlup olup cizye mukabilinde İslâm devleti tabiiyetinden sayılanlar.

2 — *Sulh yoluyla Zimmî olanlar* : Kendi istekleriyle İslâm devleti tabiiyetine geçenler veya himaye edilme kasdiyle anlaşma yapanlar.

3 — *İzdivaç yoluyla Zimmî olanlar* : Yani gayrimüslim bir kadının müslüman bir erkekle evlenerek İslâm tabiiyetine geçmesi.

Önceki iki grubun kendilerine has bazı hususî durumları varsa da bunlar mühim farklar değildir. Kısaca bu farklar: birinci grup Zimmîler için; harp yoluyla ele geçirildiğinden mabetlerine el konulabileceği hükmü ve vergilerle ilgili bazı hususlar. İkinci grup yani sulh yoluyla Zimmî kabul edilenler için de, tesbit edilen anlaşma esaslarına göre hareket edileceği meselesidir. Harple ele geçirilen mabetlere el konma meselesi bir fetva ise de efdal olan onları olduğu gibi muafaza etmektir. Nitekim Müslümanlar Hz. Ömer zamanında fethe-dilen bütün beldelerdeki mabetlere dokunmamışlar ve saygısızlık etmemişlerdir. İmam-ı Ebû Yusuf bu mabetler için: (eski halleri üzere) bırakıldılar, hiçbiri yıkılmadı, kendilerine taarruz da edilmedi (12) demektedir: «*Ne şekilde olursa olsun tarihî mabetlerin yıkılması caiz değildir.*» (13)

Gelecek yazımızda azınlıkların hepsi için müşterek olan hakları ana hatlarıyla belirtmeğe çalışacağız.

1. Prof Dr. M. Mamidullah: İslâm'da Devlet İdaresi, S. 67, İst. 1963, ter: K. Kuşçu.
2. Kur'an-ı Kerim, 7/128
3. Kur'an-ı Kerim, 11/45-46
4. Seyyid Sâbık: Fıkhüssünneh, S. 153, 11. cüz, Kuveyt
5. Muhammed Gazalî: Et-Taassup ve't-Tesamuh, S. 41, Kuveyt
6. Ebu Davut: Kitabül Cihat
7. Kitabül Haraç'dan naklen: Et-Taassup ve't-Tesamuh, S. 43
8. Aynı kitap aynı eser S. 45-46
9. Aynı kitap aynı eser S. 47-48 (özet olarak)
10. Aynı kitap aynı eser S. 52
11. Prof. H. H. Şirvanî: İslâm'da Siyasi Düşünce ve İdare, S. 18, ter. K. Kuşçu.
12. Kitabül Haraç: Ebu Yusuf, S. 73
13. El-Bedai' C. 7, s. 114 (Bu kısım Mevdudin'in Hukuk'u Ehli'z-Zimmeti Fid-Devletil İslâmiyye (Darul Fikr. Beyrut) adlı eseri esas alınarak hazırlanmıştır.